

*Вітвицька С.С.,
доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, Україна*

*Лізунова О.,
студентка 2 курсу магістратури
навчально-наукового інституту педагогіки
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна*

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ОСВІТНЬОРОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ» В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У процесі реформування системи початкової освіти України значну увагу приділено питанню розвитку особистості молодшого школяра у середовищі навчального закладу, використання розвивального потенціалу освітнього середовища з метою розкриття творчих здібностей, формування ключових компетентностей молодших школярів.

Тому одним із головних завдань, що стоїть перед освітянами, зокрема і перед начальною ланкою системи освіти, є завдання створення сприятливого середовища закладу початкової освіти, яке дасть можливість забезпечити всі необхідні умови для гармонійного розвитку молодшого школяра. Таке середовище в науковій літературі називають освітньорозвивальним.

У педагогічній літературі знайшли відображення такі аспекти досліджуваної проблеми: вивчення сутності поняття «освітнє середовище» (Н. Крилова, Ю. Кулюткин, В. Панов, В. Ясвін та ін.); розкриття змісту поняття «освітньорозвивальне середовище» (К. Крутій, М. Кудла, О. Писарчук, С. Смолюк, В. Ясвін та ін.); дослідження освітньорозвивального середовища початкової школи (О. Писарчук, О. Савченко, С. Смолюк а ін.). Водночас аналіз наукових праць із вказаної тематики свідчить, що сутність поняття «освітньорозвивальне середовище» в контексті Концепції Нової української школи розкрито не в повній мірі.

Метою статті є розкриття педагогічної сутності дефініції «освітньорозвивальне середовище НУШ».

Щоб сформувавши чітке уявлення про освітньорозвивальне середовище НУШ, з'ясуємо сутність ключових понять: «освітнє середовище», «розвивальне середовище», «освітньорозвивальне середовище».

В психолого-педагогічній літературі термін «середовище» з'явився в 20 роки ХХ століття, коли почали використовувати поняття «педагогіка середовища» (С. Шацький), «суспільне середовище дитини» (П. Блонський), «оточуюче середовище» (А. Макаренко). Видатні педагоги того часу наголошували, що об'єктом впливу педагога повинна бути не сама дитина, не її риси (якості), а умови, в яких вона існує. Ці умови вчені поділяли на зовнішні (середовище, оточення, міжособистісні відносини, діяльність), та внутрішні (емоційний стан дитини, її ставлення до самої себе, життєвий досвід, установки).

Відомі радянські психологи Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Давидов, стверджували, що від того, в яких взаєминах з середовищем знаходиться дитина, з урахуванням змін, які відбуваються в ній і в середовищі, залежить динаміка її розвитку, формування якісно нових психічних утворень. Ставлення дитини до середовища визначає і її активність у ньому [1, с. 234–236].

Отже, поняття середовище в психолого-педагогічній науці тісно пов'язане із освітнім процесом, із відносинами, які виникають в рамках освітньої взаємодії. Тому в педагогіці широко використовується поняття «освітнє середовище», зміст якого розглянемо.

Освітнє середовище – достатньо складний феномен. Його визначають як:

- частину соціокультурного простору, зону взаємодії елементів освіти, освітніх систем, їх учасників (Н. Крилова [4, с. 191].);

- систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні (В. Ясвін [12, с. 14]);

- сукупність умов, які впливають на цілеспрямовану взаємодію суб'єктів освіти і забезпечують ефективне функціонування форм, методів та засобів освітнього процесу з метою досягнення цілей його суб'єктів (О. Ярошинська [11, с. 65]);

- систему педагогічних і психологічних умов і впливів, які створюють можливості як для розкриття інтересів і здібностей, які ще не проявились, так і для розвитку здібностей, які вже проявились, та особистості тих, хто навчається, у відповідності до притаманних кожному індивіду природних задатків та вимогам вікової соціалізації (В. Панов [7]);

- сукупність соціокультурних духовних та матеріальних умов і впливів, які забезпечують досягнення мети навчально-виховного процесу, задоволення освітніх потреб його учасників (І. Костюк [2, с.316]);

- сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих в освітній установі психолого-педагогічних умов, у результаті взаємодії яких із індивідом відбувається становлення особистості» (Ю. Кулюткін [6]).

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури дав нам змогу дійти висновку, що більшість дослідників зміст поняття «освітнє середовище» розглядають як систему умов, впливів, що діють на процес становлення та розвитку особистості, тим самим підкреслюючи аспект педагогічного впливу на особистість школяра в процесі навчання.

Вивчення науково-педагогічної літератури дає змогу визначити поняття «освітнє середовище НУШ», яке будемо розуміти як сукупність педагогічних впливів та умов формування особистості молодшого школяра, які забезпечують можливість для її розвитку в освітній установі.

Отже, у контексті Концепції Нової української школи важливим показником освітнього середовища являється наявність умов і можливостей для розвитку особистості молодшого школяра. Таким сучасним освітнім середовищем, яке відповідає умовам НУШ є освітньорозвивальне середовище.

Трактування поняття «освітньорозвивальне середовище» є неоднозначним. Сучасні дослідники розкривають його сутність як:

- спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку й дорослішання особистості. Створення освітнього середовища дозволяє дитині усвідомити власні можливості, виявити ініціативу і всебічно реалізувати себе (К. Крутій [3]);

- систему впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в його просторово-предметному, психолого-дидактичному, пізнавально-мотиваційному та соціально-комунікаційному компонентах (О. Писарчук [8, с. 8]);

- систему умов і впливів, які сприяють активному розвитку, навчанню, вихованню особистості дитини, її здатності до самостійної діяльності, умінню пристосовуватися до змін (І. Костюк [2]).

Сутність поняття «освітньорозвивальне середовище початкової школи» у своїх працях розглядали М. Кудла, О. Савченко, С. Смолюк.

Розглядаючи поняття «освітньорозвивальне середовище початкової школи» С. Смолюк у власному дослідженні встановила, що розвивальне освітнє середовище початкової школи - інтегративне (поліпредметне та полісуб'єкне) утворення, що чинить цілеспрямований і стихійний вплив на формування навчальних компетентностей молодших учнів, розвиток їхніх особистісних цінностей і талантів [10].

Доктор педагогічних наук О. Савченко характеризує розвивальне освітнє середовище початкової школи як комплекс матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, психолого-педагогічних умов, що забезпечують організацію життя та навчання учнів початкової школи, їхній розвиток [9, с. 4–9].

На думку М. Кудли, розвивальне освітнє середовище початкової школи – сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної та активної особистості, реалізацію творчого потенціалу дитини [5].

Узагальнений аналіз сутності поняття «освітньорозвивальне середовище» дає можливість визначити найбільш типові ознаки досліджуваного явища:

- система впливів та умов формування та розвитку особистості;
- комплекс матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, психолого-педагогічних умов функціонування освітнього закладу;
- інтегративне утворення, що чинить цілеспрямований і стихійний вплив на формування навчальних компетентностей молодших учнів.

Таким чином, виявлення найтиповіших ознак освітньорозвивального середовища дає можливість визначити педагогічну сутність освітньорозвивального середовища НУШ як сукупність матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, психолого-педагогічних умов функціонування закладу освіти, що спряють формуванню навчальних компетентностей молодших учнів, розвитку їхніх особистісних цінностей та забезпечують можливості для саморозвитку особистості молодого школяра.

На основі здійсненого аналізу науково-педагогічної літератури було розкрито педагогічну сутність дефініції «освітньорозвивальне середовище НУШ». Формування освітньорозвивального середовища, яке відповідає умовам НУШ, дасть можливість створити умови для реалізації творчого потенціалу кожної дитини, формувати навчальні компетентності молодших учнів, забезпечити можливості для повноцінного особистісного розвитку молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. Детская психология: в 6 т. /под. ред. Д.Б. Эльконина. Москва: Просвещение, 1984. Т. 4. С. 234–236.
2. Костюк І. Формування освітньо-розвивального середовища на уроках літературного читання в початковій школі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 5. С. 314–323.
3. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2 ч. Київ: Освіта, 2009. Ч. 1. 302 с.
4. Крылова Н.Б. Культурология образования. Москва: Народное образование, 2000. 272 с.
5. Кудла М. В. Розвивальне освітнє середовище у початковій школі як фактор становлення успішної особистості. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_2/19.pdf (дата звернення 02.02.2021).
6. Кулюткин Ю., Тарасов С. Образовательная среда и развитие личности. Новые знания. 2001. № 1. С. 6-7.

7. Панов В.И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика. Спб.: Питер, 2007. 352 с.
8. Писарчук О. Т. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища : автореф. дис. ...канд. пед. наук. Тернопіль, 2016. 21 с.
9. Савченко О.Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В.О. Сухомлинським. Науковий вісник Миколаївського державного університету. Вип.8. Ч. 1 : Педагогічні науки. Миколаїв, 2005. С. 4–9.
10. Смолюк С.В. Організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (кінець ХХ–початок ХХІ ст.) : дис... канд. пед. наук. Луцьк, 2017. 277 с.
11. Ярошинська О. О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис... доктора пед. наук. Умань, 2015. 544 с.
12. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. М. : Смигал, 2001. 365 с.